Београд, 2. март 2023. године

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Извештај о прегледу и оцени докторске дисертације
мастера Милоша П. Живковића

„Српска Александрида и византијске редакције Романа о Александру (α и ε верзија)”

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовао Комисију:

На IV редовној седници одржаној 21. фебруара 2023. године Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду донело је одлуку (559/1 од 21. 02. 2023. године) о образовању Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мср Милош П. Живковић предао под насловом „Српска Александрида и византијске редакције Романа о Александру (α и ε верзија)” (ментор проф. др Ирена Шпадијер).

2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:

1. др Зорица Витић, ванредни професор (председник Комисије)
   Ужа научна област: српска књижевност
   Датум избора у звање: 25. 05. 2021.
   Назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: Филолошки факултет
   Универзитета у Београду
2. др Ида Тот (Ida Toth), ванредни професор
   Ужа научна област: византијска филологија
   Датум избора у звање: 2018.
   Назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: The Faculties of History and Classics, Wolfson College, Oxford University
3. др Бојан Јовић, научни саветник
   Ужа научна област: општа књижевност са теоријом књижевности
   Датум избора у звање: 27. 03. 2013.
   Назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: Институт за књижевност и уметност у Београду

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме	Милош, Предраг, Живковић
Датум и место рођења	10.12.1989. Београд, Србија
Наслов мастер тезе	Настанак Српске Александриде – христијанизација (*византинизација*) античког Романа о Александру
Датум и место одбране мастер тезе	12.02.2016. године, Филолошки факултет Универзитета у Београду
Научна област из које је стечено академско звање мастера	Српска књижевност

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

„Српска Александрида и византијске редакције Романа о Александру
(α и ε верзија)”

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мастера Милоша П. Живковића „Српска Александрида и византијске редакције Романа о Александру (α и ε верзија)” има 257 страница. Чини је осам целина: Увод – методологија (9–20), Историја ранијих редакција и посебних текстуалних извора СА (21–41), Методологија проучавања Српске Александриде (41–47), Структурално поређење α и ε редакција и Српске Александриде (47–71), Хронотоп Српске Александриде (72–124), Поетичко-стилистичка анализа (124–178), Медиевализација Српске Александриде (178–205) и Закључак (206–223). Детаљнији преглед структуре поглавља:

(1) Увод – методологија.
(2) Историја ранијих редакција и посебних текстуалних извора СА; 2.1. Хеленистички (египатски) материјал; 2.2. Хеленистичка историографија; 2.3. Епистоларна традиција; 2.4. Паладије *О животу брамана*; 2.5. Александров тестамент; 2.6. Алфа редакција; 2.7. Бета редакција; 2.8. Ламбда редакција; 2.9. *Псеудо-Методијева Апокалипса*; 2.10. Епсилон редакција; 2.11. Гама редакција; 2.12. *Житије Макарија Римљанина; Хожденије Зосима Рахманима; Псеудо-Епифаније Vita prophaetarum*: апокрифна традиција; 2.13. Зета редакција.
(3) Методологија проучавања Српске Александриде; 3.1. Текстологија; 3.2. Списак основних рукописа СА према Р. Маринковић и В. Јерковић; 3.3. Компаративна метода.
(4) Структурално поређење α и ε редакција и Српске Александриде; 4.1. Методологија структуралне анализе; 4.2. Алфа редакција Александриде: преглед садржаја; 4.3. Епсилон редакција Александриде: преглед садржаја; 4.4. Српска Александрида: преглед садржаја; 4.5. Упоредна табела структуре α, ε и СА редакција Александриде; 4.6. Структура и садржај алфа редакције према историји; 4.7. Структура и садржај епсилон редакције према алфа редакцији; 4.8. Структура и садржај Српске Александриде према епсилон и алфа редакцији.
(5) Хронотоп Српске Александриде; 5.1. Слика света у Српској Александриди; 5.2. Астрологија и небеска тела у Српској Александриди; 5.3. Западне земље;

5.4. Јерусалим; 5.5. Сенар-поље; 5.6. Острво Блажених и Ираклијевци; 5.7. Тамна земља, Тамни вилајет и крај света; 5.8. Индија; 5.9. Кандавлијева пећина; 5.10. Гог и Магог; 5.11. Аспекти бића у Српској Александриди; 5.11. а) Од чудовишта до Човека – природа чудесног и „фантастичног“ у СА; 5.11. б) Закључак – синтеза аспеката бића и хронотопа у Српској Александриди.

(6) Поетичко-стилистичка анализа; 6.1 Порекло и датирање Српске Александриде; 6.2. а) Стил и наративне технике алфа верзије; 6.2. б) Стил епсилон редакције; 6.3. Сакрални стил Српске Александриде; 6.4. Сентиментални стил Српске Александриде; 6.5. Витешки стил – Српска Александрида и епска традиција; 6.6. а) Наслови „Академијиног рукописа“ и њихова наративна функција; 6.6. б) Наслови „Академијиног рукописа“; 6.7. Закључак – стил Српске Александриде.

(7) Медиевализација Српске Александриде; 7.1. Религија у Српској Александриди; 7.2. Идеја „феудализма“ и витештва у Српској Александриди.

(8) Закључак; 8.1. Проблем жанра Српске Александриде; 8.2. Витез без Лица.

Након текста докторске дисертације следе: Библиографија (224–251), Списак скраћеница (252), Биографија аутора (253), као и прописане административне изјаве и додаци. Библиографија садржи 558 јединица.

Први део рада посвећен је образложењу методолошких принципа дисертације. Докторанд у коришћењу средњовековне литературе као историјског извора види: „један од значајних проблема проучавања српске средњовековне књижевности“ (14). Сходно томе, он кроз тезу инсистира на важности тумачења књижевних одлика *Романа о Александру*. Друго поглавље садржи преглед редакција које су претходиле *Српској Александриди* (зета варијанти). Одељак садржи и попис грађе: епистоларне, романескне, *апокрифне* (на коју се ставља акценат) која је током векова улазила у „отворену“ и флуидну легенду о Александру. Трећи део надовезује се на први и проблемски разматра историјат проучавања *Српске Александриде*. Докторанд примењује компаративни приступ, српскословенску Александриду пореди са хеленистичком алфа и средњовизантијском епсилон редакцијом. Оне су у дисертацији употребљаване као „контролни материјал“ тумачења. Због природе теме, на потребним местима се шири интерпретативни корпус и у њега се уводе и витешки палеолошки романи: *Велтандар и Хрисанца*, *Калимах и Хрисороја*, *Ливистар и Родамна*, *Византијска Ахилеида*, као и старији *Еп о Дигенису Акрити*. У трећој целини коментаришу се и у науци проучене компаративне паралеле и резултати аутора на које ће се Живковић ослањати у тези: А. Веселовски (γ редакција, фолклор, „средњогрчка“ Александрида“), К. Жуано (анализа редакција α–γ) и У. Мениг (ζ*: изгубљени изворник СА, ζ’: „средњогрчка“ Александрида). Поред њих, у дисертацији се често користе и плодови истраживања К. Навотке (историјски коментар прве варијанте дела и њен хеленистички контекст). Наводи се и списак основних рукописа Српске Александриде према В. Јерковић и Р. Маринковић. Четврто поглавље надовезује се на претходна и разрађује њихове идеје, структурално поредећи Српску Александриду и одабране старије редакције романа (α и ε). У њему истакнуто место заузима „Упоредна табела структуре α, ε и СА редакција Александриде“.

Пети део дисертације посвећен је анализи хронотопа *Српске Александриде*. Тумачи се „књижевна карта“ књиге, подељена осом Исток–Запад из визуре хијеротопске теорије А. Лидова, са освртима на карактеристичне тачке у њој (Јерусалим, Острво Блажених, Тамна земља). Шеста, најобимнија и централна целина разматра поетичко-стилистичке одлике дела. Посебан простор у тумачењу добијају

наратолошке функције наслова одељака „Академијине Александриде“ (Ak), основе критичког издања. У овој целини се приступа и проблемима датирања и одређивања порекла дела. Пролази се критички кроз најчешће коришћене аргументе за њихово решавање („Дамјанова Александрида“, паралеле у житијима и ономастичка грађа). Српскословенски *Роман о Александру* докторанд датира у прву половину XIV века, уз коментар ставова У. Менига. Други део одељка посвећеног стилу састављен је од три „есеја“. Стилски регистар М. Живковић дели на три различита, прожимајућа стила: витешки, сентиментални и сакрални. Сва три анализирају се из херменеутичко-стилистичке перспективе.

Седмо поглавље разматра одлике медиевализације *Романа о Александру* и састоји се из два дела. Први сумира сакралне мотиве алфа и епсилон редакције: улогу богова, значај Судбине и Провиђења. Затим се истичу промене донесене у позносредњовековној *Српској Александриди*, јунаков однос са *личним* Богом Саваотом и личним *духовником* пророком Јеремијом. Део седмог одељка проблематизује концепт књижевног „феудализма“, уочавајући особености друштвене слике *Српске Александриде*, тумачећи и у литерарну форму пренесене концепте баштине и проније.

Закључак је подељен на два дела, у првом се разматра досадашњи приступ жанру књиге и претресају коришћени термини: romance (К. Жуано), Volksbuch (Р. Маринковић), роман (А. Веселовски, Д. Павловић, такође Р. Маринковић и други) и βίος (У. Мениг). Жанр дела М. Живковић коментарише и преко „огледалског“ приступа типолошким одликама палеолошких списа које је тумачио П. Агапитос. На основу грађе докторанд указује да се у делу може пронаћи „унутрашње“, савремено схватање према којем *Српска Александрида* припада жанру *повести*, док јој, са друге стране, из визуре савремене медиевистике можемо приступити кроз више термина: *духовни роман*, *Живот (Александров)* и *витешки апокриф.* Други део закључка садржи оглед у којем се преко интерпретативне метафоре – изостанка физичког описа цара Александра истиче амбивалентност духовних одлика средњовековне епохе.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација која је пред нама представља плод амбициозно постављеног, научно-методолошки добро утемељеног истраживања. Њој су претходили научни резултати које је докторанд већ остварио бавећи се неким важним особеностима и појединим упечатљивим мотивима Српске Александриде (христијанизација / визинтанизација, Земаљски и Небески Јерусалим, мотив посете Тамној земљи).

Грађу на основу које се кроз тезу доносе закључци представљају критичко издање *Српске Александриде* В. Јерковић и Р. Маринковић и савремени превод књиге П. Стевановића и Д. Павловића.

Планирана компаративна дијахронијска анализа *Александриде* у потпуности је остварена. Старије редакције легенде о Александру и византијски текстови цитирају се у оригиналу (превод Д. Рашљића и Л. Рачића). Алфа редакција наводи се на основу издања В. Крола (Parisinus Graecus 1711; 1958), а епсилон редакција на основу текста J. Трумпфа (Codex Oxonius Bodleianus Baroccianus 17 (Q); 1974). Компаративна визура примењена је и у упоредној табели и њеној потоњој анализи. Место одређеног мотива у редакцијама, „иновације“ – позитивне или негативне, нису фактографски набројене већ праћене интерпретацијом њиховог смисла у четвороуглу: историја – алфа редакција – епсилон редакција – Српска Александрида.

Приближавајући се сумирању закључака аутор разматра три проблема. Први је проблем *фантастике* – природе Истока и створења са којима се Александар сусреће „иза краја света“. Докторанд одлучује да одбаци Тодоровљев термин и да различита

бића која цар види на свом путу подведе под домен *чудесног*. Затим, тумачећи витешки стил књиге М. Живковић проблематизује и у науци претпостављени утицај епике на књижевни израз *Српске Александ*риде – дефинишући дело као „псеудофолклорно“. Он одбацује и идеју о постојању риме у њему тумачећи приметну еуфонију као одраз прозне, ритмичне реченице редактора српскословенског *Романа о Александру*. Трећи проблем који М. Живковић критички сагледава јесте примена термина „феудализам“ на *Српску Александриду*. Докторанд закључује да је „феудализам“ у њој „непроблематичан“ и „реторички“, различит од духа западноевропских витешких романа: „Српска Александрида изложиће сопствену ‘феудалну’ слику. То је дело чији ‘ритерски’ идеали су представљени ‘реторички’ – Александриду суштински покреће питање обожења“ (205).

У дисертацији се истиче *сакрална* природа тумаченог списа, па Живковић, поредећи *Српску Александриду* са осталим верзијама, долази до закључка су „алфа, епсилон и зета редакција (СА) варијације ‘приче о вери једног човека’“ (207). То утиче и на вредновање сакралног стила Српске Александриде, редакторове употребе библијских цитата и референци. Термином *креативна парафраза* М. Живковић подвлачи начин на који књига динамизује Библију – креативно користећи њене мотиве приближава се апокрифној литератури. Он наглашава да је Књига пророка Данила „мотивациони чвор Српске Александриде“ и да је Александар учесник свете историје: „Александар је ‘витез’, борац Бога Саваота и прикривени апокрифни месија“ (168). Због тога докторанд разговор о жанру заокружује предлагањем термина „витешки апокриф“ за одређивање природе сложеног списа, зато што он: „потцртава и ‘феудалну’ и духовну особеност дела, упућује на његове кључне разлике у односу на старију традицију ‘романа’ о Александру“ (216). Крај тезе истиче противречну природу протагонисте дела, цара Александра, „витеза без лица“, парадигматичног јунака епохе коју савремени проучаваоци често непримерено тумаче као непротивречну и једноставно одредиву (критика ставова Ђерђа Лукача).

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. *Земаљски и Небески Јерусалим у Српској Александриди*. Зборник радова Византолошког института LIV, 2017, 197–212.
2. *Како настаје једна књижевност? Карактеризација ликова у Теодосијевом Житију светог Саве – могући утицај Житија Варлаама и Јоасафа*. Филолошке студије XVI.2, 2018, 148–162.
3. *Поетика приче у средњовековној књижевности (Стефанит и Ихнилат, Житије Варлаама и Јоасафа, Физиолог).* Зборник радова са IX научног скупа младих филолога. *IX*, ур. Маја Анђелковић и Мирјана Секулић, Крагујевац 2018, 45–55.
4. *Хагиографичност у Српској Александриди и Варлааму и Јоасафу*, Књижевна историја 164, 2018, 223–226.
5. *Мотив посете Тамној земљи у Српској Александриди*, Византијско-словенска чтенија II, ур. Драгиша Бојовић и Кристина Митић, Ниш 2019, 241–251.

6. *Хијеротопија као извор нових могућности компаративног истраживања средњовековне културе и књижевности*. Појмовник упоредне књижевности 2, ур. Бојан Јовић и Адријана Марчетић, Београд 2021, 9–41.
7. *Средњовековне минијатуре у часопису Уметнички преглед*. Уметност за читање – Часопис ʻУметнички преглед' и његов значај", ур. Бојан Јовић, Зоја Бојић, Сузана Полић, Београд 2021, 219–236.
8. *Један аспект неомедиевализма у свету Харија Потера: 'Фантастичне звери и где их наћи' и традиција средњовековних бестијаријума*. Маргинални и маргинализоавни жанрови у књижевности, ур. Бојан Јовић и Тијана Тропин, Београд, 2022. 199–236.

Прикази:

9. *О реликвијарној и култној пракси српског средњег века (Даница Поповић. Ризница спасења, култ реликвија и српских светих у средњовековној Србији. Нови Сад, Београд: Балканолошки институт САНУ, Матица српска, 2018, 478. стр.)* Књижевна историја 170, 2020, 337–339.

VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Поред раније наведених закључака и резултата истраживања представљених у дисертацији, наводимо и следеће:

(1) Докторска дисертација пореди *Српску Александриду* са старијим византијским редакцијама. Она потврђује грчко порекло текста, посебно повезује српскословенску редакцију са епсилон варијантом *Александриде* и одбацује тезу о западном предлошку дела.

(2) У складу са постављеним теоријско-методолошким моделом анализиран је књижевни садржај *Романа о Александру*. У тези се инсистира на литерарности средњовековних писаних дела, њиховом тумачењу ван историографске или чисто филолошке перспективе.

(3) Херменеутичко-стилистичком методом *Српска Александрида* се дефинише као уметничко остварење умешног редактора који је користио три стилска регистра. Одлике особеног језичког израза утврђују место српске у поретку византијских редакција *Романа о Александру*.

(4) У дисертацији су анализиране алфа и епсилон верзије књиге – њихова структура, ликови, хронотоп, стил, религиозни мотиви и друго. Тиме ова теза доприноси ширем разумевању места које Александар Велики заузима у византијској књижевности.

(5) Закључак разматра тешко одредив жанр *Српске Александриде*, уз синхронијски поглед на слична дела палеолошке епохе. У њему се критички сагледава и површан приступ средњовековном раздобљу као непротивречном и сасвим духовно складном.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

На основу *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду* и налаза у извештају из програма „iThenticate“, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације **„Српска Александрида и византијске редакције Романа о Александру (α и ε верзија)”** аутора мср Милоша П. Живковића, констатујемо да утврђено подударање текста износи 9%. Овај степен подударности последица је цитата, личних имена, библиографских података о коришћеној литератури, тзв. општих места и података, као и претходно публикованих резултата докторандових истраживања, који су проистекли из његове дисертације, што је у складу са чланом 9. *Правилника*.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8. *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду*, изјављујемо да извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

IX ПРЕДЛОГ

Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати позитивну оцену докторске дисертације коју је **мастер Милош П. Живковић** предао под насловом **„Српска Александрида и византијске редакције Романа о Александру (α и ε верзија)”** и да кандидата позове на усмену одбрану пред овом Комисијом.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

_____
др Зорица Витић, ванредни професор
(председник Комисије)

_____
др Ида Тот, ванредни професор

_____
др Бојан Јовић, научни саветник